

Mi lesz veled PANEL?

Előzmények

Az őszi félévben éves kutatási témaként, kapcsolódva a tematikus alkotás feladatához - újpesti központi paneles lakótelep rehabilitálása -, 'Otthonosság a panelos lakótelepeken' címmel kezdtem meg a munkát. Célom az volt, hogy megvizsgáljam miből is adódik össze, összeadódik-e az otthonosság (fogalom, mely mindenki számára jól értelmezhetően a lakhatás minőségére utal) egy panelos lakótelepen (közterületektől a lakóházak külső esztétikáján keresztül egészen a magántulajdonban lévő lakásokig). A panelos lakótelep, a 'panel' megítélése hemzseg a sztereotípiáktól. Ennek említése azért fontos, mert mindig nehezebb egy olyan témához viszonylagos objektivitással közelíteni, melyről sokan gondolnak ex katedra, pró és kontra, ezt vagy azt.

A lakótelepekhez, panel lakótelepekhez kapcsolódó irodalmak keresése és tanulmányozása közben tudatosult bennem a téma olyan fokú gazdagsága, a témával kapcsolatos kérdések hierarchiája, melyek időlegesen módosították az eredeti kutatási szándékot, pontosabban a féléves dolgozat témáját.

Úgy gondoltam, először meg kell ismerkednem a panelos lakótelepek kérdéskörének egészével (ha csak nagyobb lépésekben is, kialakulásuk okaitól egészen napjainkig), mielőtt fókuszálva tudnám vizsgálni. Ebből a megismerési folyamatból adódik, hogy a féléves dolgozat témájaként egy általánosabb, de mégis, az általam legfontosabbnak tartott kérdésre hívom fel a figyelmet a panelos lakótelepekkel kapcsolatban: Mi lesz veled PANEL?; pontosabban, mi lesz veled PANEL Magyarországon?

Kutatási munkám fontos része, hogy nem csak szakirodalmat, hanem a lakótelepekkel, a panelos lakótelepekkel foglalkozó korabeli (60-as - 80-as évek), valamint kortárs (szép)irodalmi művek és filmek között is vizsgáltam.

"A lehető legtöbb ember lehető legnagyobb fokú boldogsága?"

(városépítéset, tömegesség)

Az idézet Kerékgyártó Béla egy 2008-as írásának címe (*Lakótelepek, a modernitás laboratóriumai* - szerk. N. Kovács Tímea), mely a lakótelepek építészeti és városépítészeti kialakulását, formálódását vizsgálja az 1920-as években. A cím akár a lakótelep-építés, főként a 2. világháború utáni, jelmondata is lehetne, bár a szerző kérdőjellel zárja azt, utalva (szerintem) a téma összetettségre. Amennyiben csak azt nézzük, hogy a lakótelepekkel minél több embernek akartak minél élhetőbb lakhatást biztosítani, főként a háborúk után (amennyiben szemet hunyunk a városépítészeti kérdések valamint a modern építéset, később a szocialista rendszer az embert az épített környezete által nevelő, formáló akaratán), úgy annak célja megkérdőjelezhetetlen, egyértelműen üdvözölendő. Mégis: "Lakótelep... baljóslatú szó. Tízszintes panelházak jutnak az ember eszébe, köztük kiégett fű a senki földjén. Alumíniumfalú ABC-áruház, parkolósivatag, rakéta- és földgömbmászóka a játszótéren. Az épületkolosszusok között porból és szemétből örvényt kavarr a szél. A kései Kádár-korszak tömeges lakásépítése annyira lejáratta ezt a fogalmat..." E sorokkal indul Ferkai András *Lakótelepek* című könyve. Az idézett részlet szemléletesen festi le azt a képet, mely sokunk fejében megjelenik, mikor a lakótelep szót meghalljuk, melyhez szinte rögtön, tudat alatt társítjuk a panelt - érdekes módon azt már sokkal kevésbé, hogy mennyi ember jutott e házak által lakáshoz -, melyek külön-külön, de együttesen még inkább negatív jelentéstartalmat hordoznak a köztudatban. Nem volt ez mindig így és természetesen nem is kellene örökké így lennie. A Wekerle-telep, a Napraforgó utcai kislakásos telep, vagy az Óbudai kísérleti lakótelep, mely épp a 2. világháború utáni tömeges lakásépítés előkészítő vizsgálata volt, szép példa; valamint a panel - később falpanel -, mint építési technológia is azért jött létre, hogy a fent kifejtett cél, a nagy mennyiség, minél gyorsabban létrejöhesse, minél több ember, minél gyorsabban juthasson lakáshoz, máshogy talán nem is működött volna.

A panel lakótelepek megszületésének és milyenségének kérdésköre összetett. Míg a legfontosabb cél, hogy az emberek tömegesen koruknak megfelelő színvonalú lakhatáshoz jussanak, valamint az elért eredmény, hogy ez megtörtént nagy biztonsággal kijelenthető, alapvetően jó, sőt megkérdőjelezhetetlen; addig azt is be kell látni és el kell fogadni, hogy a megvalósult produktum mind városépítészeti (városon belüli elhelyezkedés, a meglévő városszövet figyelmen kívül hagyása, tömegesség), mind építészeti (főleg esztétikai) szempontból komoly kérdéseket, dilemmákat vet fel és vetett fel már építésének idején is és nem csak szakmai körökben. A legismertebb vitát a panel-építéset szakmai kritikájával támogatandó például Nagy László költő indította el a paksi Tulipános házakkal kapcsolatban, védendő a Csete György vezette fiatal építészek humanizáló törekvéseit.

De vessünk egy pillantást például a filmek világára: Bacsó Péter '72-es *Forró vizet a kopaszra*, Szomjas György '85-ös *Falfűró* szatírája, vagy Jiri Menzel '85-ös *Én kis falum* vígjátéka mind negatív lelkiállapotok, az üresség, a személyesség elvesztésének kifejezésre használják a panelos lakótelepet. Természetesen van ellenpélda is: Tarr Béla '79-es *Családi tűzfészek* vagy ugyanabból az évből Gothár Péter *Ajándék ez a nap!* című filmdrámája mind a tömeges lakásépítés szükségességét, a lakáshoz való jutás nehézségeit mutatja be súlyos helyzeteken, szituációkon keresztül.

Otthonosság a panel lakótelepeken

(közterület, épület - esztétika, lakás)

Otthonosság. E fogalom nagyvalószínűséggel minden ember számára a lakhatás pozitív milyenségét jelenti, annak jellemzésére használatos, de, hogy ez a pozitív jelentéstartam miből adódik össze, az már személyfüggő. Ezért is nagyon nehéz a panelos lakótelepek otthonosságáról gondolkodni, hisz rengeteg ember él ezeken, és lehet, hogy mindenki mást gondol. Pedig lakóépületekről lévén szó, mégiscsak ez lehet milyenségük egyik fokmérője.

A panellakásokról, hasonlóan az előző pontban a lakótelep egészére vonatkoztatva, kimondható, hogy alapvetően jók, épülésük idején a tömegesen is elérhető legnagyobb komfortfokozatot nyújtották a benne élőknek. Minden lakás rendelkezik saját wc-vel, fürdőszobával, külön konyha és szoba helyiségekkel, ami a 60-as, 70-es években a lehető legnagyobb előrelépés volt. (Gondoljunk csak a óbudai lakótelep helyén állt földszintes, egyhelyiséges, sokszor földpadlós házakra.) Valamint az, hogy egykori "fényüket", az adott kornak megfelelő komfortfokozatukat ma csak alaprajzi struktúrájuk továbbgondolásával, kiegészítésével érhetjük el újra, szerintem természetes. (Legegyszerűbb példa talán a konyha - étkező - nappali léte, kapcsolatának fontossága, amely ma alapvető igény.) Még akkor is, ha épülnek ma olyan társasházak, melyben a lakások belső rendszere sokkal kevésbé átgondolt. Érdekes párhuzam, hogy akkor azért nem születhetett 'tér' (tér, térkapcsolat) a panellakásokban, mert minden négyzetméter annak volt alárendelve, hogy tényleges funkcióval bírjon, addig a ma épülő társasházak egy részénél azért nem alakulhat ki építészeti értékkel bíró 'tér', mert a beruházó az adott telken a lehető legtöbb négyzetméternyi lakást akarja megvalósítani. Mégis okkal maradhat bennünk hiányérzet a paneles lakótelepek lakásaival kapcsolatban, ha megvizsgáljuk e házak előfutáraként, kísérleteként épült házakat, lakótelepeket. Például a Budafoki lakótelepen (a tervezés 1962-ben indult, '65-ben adták át az első lakásokat) teremgarázs épült a házak alá, elrejtve ezzel az autók nagy részét, a lakásokban pedig gardróbfolysó valamint a két kishálózat elválasztó tolófal (önállóan szabályozható szobaméreték) jelentettek olyan innovációt, amik aztán később nem jelentek meg a panellakásokban. Sőt még pár évvel korábban az Óbudai Kísérleti Lakótelepen (a tervezők pályázat útján lettek kiválasztva!, az építkezés 1959-ben indult) mind telepítésében, mind a lakások alaprajzaiban, melyek 'építészeti térrel' rendelkeztek - összenyitható konyha, étkező, nappali, melyek két végén erkéllyel illetve loggiával záródnak -, olyan minőséget képviseltek, melyek ma is példaértékűnek számítanak, számíthatnak.

A lakhatás otthonosságának fogalmához szerintem hozzátartozik, hozzárendelhető a házak közös tereinek (lépcsőház, bejárat) és közösségi tereinek (ha vannak) milyensége, a házak esztétikai megjelenése, telepítése (a házak között kialakuló tér) valamint a közelükbe telepített szolgáltatások, közintézmények is. Ezen szempontok szerint már több kritika érheti és érte a saját idejében is ezeket a lakótelepeket. A szempontok sorából kiemelném a 'szolgáltatások és intézmények' témakörét, mert legtöbbször ezek részbeni vagy teljes hiányáról esne szó, és azóta tudjuk, hogy ezek a tervek minden esetben szerepeltek, de később aztán sokszor nem épültek meg.

Kezdetekkor a beköltözők nagyfokú boldogsága, az egyidejű beköltözés közösség formáló ereje sok mindent feledtetett, később például a házon belüli találkozás helye, a közösségi tér hiányként lépett fel.

Ez ma még égetőbb probléma, hisz a lakók sűrűbben cserélődnek és bár nem lehet kötelezően elvárni, hogy minden lépcsőház közösséget alkosson, ha igény van rá, akkor sincs a lépcsőházon túl közös tér a házban.

A házak telepítésével, esztétikai megjelenésével, az azokat ért kritikákkal kapcsolatban fontos megemlíteni a Káposztásmegyeri lakótelepet. Ezt a budapesti lakótelepet az utolsók között tervezték és építették (1984 és 1990 között; sőt, torzó maradt, a terv egy része a rendszerváltozás miatt már nem valósulhatott meg.). A lakótelep beépítése klasszikus városi szövetet, zárt tömböket - főutcával - próbál alkotni; a házak magasságai változatosabbak, többféle erkély, loggia és magastető, valamint faszerkezetű kapuk, előtetők színesítik a képet. György Péter szerint (Utánzatok városa - Budapest) a posztmodern stíluson túl sokkal inkább az az oka ennek a megszokott panelos lakótelepekhez képesti nagy változásnak, hogy az építésszek - saját belátásuk szerint is - még az utolsó pillanatban megpróbálták humanizálni azokat. (Ehhez természetesen kellett a lazuló rendszer, valamint az, hogy ez volt az utolsó lakótelep és így később nem kellett folytatni egy drágább dolgot, így az építésszek szabadabban dolgozhattak.) Bár a szerző szerint a panelos lakótelep még így is teljes tévedés.

A panel lakótelepek otthonosságának vizsgálatában természetesen az egyik legfontosabb elem az ott lakók megkérdezése. Ebben egyelőre (saját terepmunka tervbe van véve) Csizmady Adrienne (A lakóteleptől a lakóparkig) a Békásmegyeri és Havanna lakótelepeken készült kutatására, valamint az ő írásaiban idézett RESTATE EU 5 nemzetközi kutatásra tudok támaszkodni. Ezekből az derül ki, hogy a panel lakótelepekkel, az ottani lakásokkal szembeni sztereotípiákat meghatározó sokszor túlzóan negatív vélemények egyértelműen a nem panelben élőkől származnak. Az itt élők nagyobb százaléka (ez a szám természetesen az adott városon belül nagyban függ attól, hogy melyik lakótelepről beszélünk) tudatosan nem akar elköltözni lakásából. Valamint a felújításokkal kapcsolatos igényeik, melyek természetesen vannak, sem kimondottan a panelos világhoz kapcsolódnak, hanem általánosan "egy bármilyen ház" felújításához (energetika - olcsóbb rezsi; állagmegóvás - szebb homlokzati felület, szín; modernebb játszótér; ...). Ezeket a véleményeket, adatokat természetesen árnyalja az a tény, hogy mennyire nem egyszerű megkérdezni az embereket az építészettel kapcsolatban. Jól példázza ezt, hogy mind az Óbudai Kísérleti Lakóteleppel (Branczik Márta, Keller Márkus: Korszerű lakások, az óbudai kísérlet, 1960), mind a pécsi Uránváros lakótelepével (Axel Halling, N. Kovács Tímea, Lidia Tirri: A legmodernebb lakótelep. Élettörténetek a pécsi Uránvárosból) kapcsolatban mikor megkérdezték az ott élőket, hogy mit is gondolnak a lakótelepről, a lakásokról, az 'ott lakásról', legtöbbször a beköltözés emlékeit, az örömet, azt hogy ez mennyivel szebb, jobb, mint az előző, idézték fel. Lehet, hogy az otthonosság csak a legkisebb mértékben építészeti kérdés?

...

Az első két pontban szándékom szerint azt az összetettséget akartam kifejezni, mely a panelos lakótelepek építészeti megítélését, megítélhetőségét jellemzi. Mindennek a megismerése, rögzítése úgy gondolom elengedhetetlen bármely fókuszált témák vizsgálatához.

És mivel úgy gondolom, bármely fókuszált téma értelme a panel lakótelepekkel kapcsolatban - a megismerésükön, elfogadásukon túl - csak az lehet, hogy támogassák azok rehabilitációs lehetőségeit, a következő három pontban ennek a fontosságára hívom fel a figyelmet.

Panel - Körkép

(a panel-rehabilitációk megvalósíthatóságának okai, lehetőségei)

A panel lakótelepek rehabilitációjának kérdése ma már nem kérdés, legalább is abban a tekintetben, hogy szükség van rájuk. A hogyan?, miből?, annál inkább. Mind műszaki, energetikai, mind esztétikai, de szociális szempontból is éppen úgy meg kell újítani ezeket az épületeket és a bennük lévő lakásokat, sőt hosszútávon a valódi megoldás az lenne, ha városrész-rehabilitációs szinten lennének a koncepciók átgondolva.

Az első nagyformátumú panel-rehabilitáció 1985-ben a berlini Markisches Viertel lakónegyedben indult. A házakat mind műszaki, mind esztétikai szempontból felújították, valamint új városközpontot alakítottak ki, ezzel is növelve a negyed vonzerejét, értékét, ami a mai napig tart.

A rendszerváltozást követő években Nyugat-Európában már kormányzati programok keretében (ezek közül kiemelkedő volt a németországi program) indultak meg, a legtöbbször városrész léptékű, panel-rehabilitációk, majd lassan a volt keleti blokkba tartozó országokban is elkezdtek e kérdéssel foglalkozni. Amíg Magyarországon a panel-felújítások, melyre EU-tól érkező állami támogatás is van, először kimerültek a homlokzatok külső szigetelésében, színezésében, azóta már a nyílászárók cseréjét illetve esetenként gépészeti, energetikai (nem teljes körű) felújítást is tartalmaznak; addig az ember csak ámul, bámul, ha a nyugati felújításokat nézi. Itt lebontanak teljes házakat, lebontanak szinteket; vízszintesen és függőlegesen nyitnak össze lakásokat; külső, új terekkel bővítik a házakat; tetőteraszokat, új erkélyeket alakítanak ki; a közterülettől elcsatolt kerteket kapcsolnak a földszintes lakásokhoz; esetenként egész házakat bontanak panel elemeire, amiből aztán teljesen új házakat építenek (Sachsendorf-Madlow, Cottbus). Fontos, hogy a felújítások révén majdnem minden esetben az egész lakótelep, vagy akár városrész (a lakótelep méretétől függően) megújul, valamint a házak esztétikai szempontból sokszor megkülönböztethetetlenek a kortárs lakóházaktól. (Építészeti talán a legkiforrottabb - bár ez szubjektív vélemény - a Stefan Forster Architekten által átalakított Leinefelde-Worbis házai.)

Ezekkel a rehabilitációs projektekkel kapcsolatban itthon két gyakori vélemény hangzik el: hogy nyugaton mennyivel egyszerűbb, hisz ott bőven van rá pénz, nálunk ilyenre soha nem lesz; valamint, hogy lám, így is lehet, miért nem ezt csináljuk mi is. A dolog ennél persze jóval bonyolultabb, érdemes megvizsgálni azokat az okokat, melyek a pénzügyi háttérrel túl ide vezettek.

Itthon a legtöbb információt Novák Ágnes építész PhD tanulmányaiból kaphatjuk. Ő lépésről lépésre vizsgálta meg a nyugat-európai panel-rehabilitációk ok-okozati összefüggéseit. Svédországban például nem egyszerűen felújítani akarták a panel lakótelepeket, hanem erősíteni, kialakítani azok önálló

voltát, így téve sokkal vonzóbbá ezen lakhatási formát azok számára, akik a városi zsúfoltságot kevésbé szeretik. Hollandiában, Franciaországban és Németországban a panellakások nagy része állami, önkormányzati kézben van, volt, ezért sokkal könnyebb volt ezeket egy átfogó program keretében megújítani. A németországi panel-rehabilitációk közül talán az egyik legtöbbet (legalább is itthon) publikált a már említett Leinefelde-Worbis, volt szocialista kisváros esete. (Novák Ágnes: Mi lesz veled, lakótelep? - <http://epiteszforum.hu/mi-lesz-veled-lakotelep/>) A városban (ahogy sok más, egykori kelet-német városban, kivéve Berlin) a rendszerváltozást követően rohamosan csökkent a lakosság száma, ami főleg annak köszönhető, hogy 12.000 munkahelyből 8.500 szűnt meg. Így mindenekelőtt a város egészségének megmentésére kellett stratégiát kidolgozni, új munkahelyeket teremteni, megalapozni a gazdaságot, mielőtt a panel lakótelepek problémája egyáltalán felmerült volna. De éppen ez a sajnálatos folyamat vezetett oda, hogy ilyen drasztikus módon tudtak hozzáfogni a lakótelep rehabilitációjához. A lakások, házak itt is önkormányzati kézben voltak és természetesen nagy részük még ki is ürült. Így meg lehetett tenni, hogy egész házakat bontottak el, a megmaradt házakat pedig teljesen újragondolták. A ház- és szintbontásokon túl a lakások összenyitásával nem csak nagyobb élettereket hoztak létre, hanem a majd visszaköltöző emberek számát, ezzel a lakótelepek zsúfoltságát csökkentették. Városépítészeti szempontból is megpróbálták újból klasszikus módon utcákban és terekben gondolkodni. Például a földszinti lakásokhoz kapcsolt elő és hátsóterekkel csökkentették a panelházak közti nagyléptékű 'senki földjét'.

Mindezzel szemben Magyarországon a panellakások 90% feletti arányban vannak magánkézben, ami mindenki által belátható módon teszi sokkal nehezebbé az első lépéseket.

Mi lesz veled PANEL Magyarországon? - 01

De vannak-e egyáltalán és ha igen, melyek az első lépések itthon?

1990. március 29-én a Magyar Filmhíradó Krónikájában a következő kérdést teszik fel: "Mi lesz veled panel?" A választ dr. Pálfi Gyula tudományos igazgatóhelyettestől várják. (Az úr kilétéről sajnos sehol sem találtam információt.) A közvélemény aggodalmát akkor az adta, hogy mindenki úgy vélte, vélni tudta, hogy a panelházak élettartama jóval rövidebb lesz, mint a hagyományos építési technológiával épült házaké. Az igazgatóhelyettes megnyugtatta a nézőket, miszerint igaz, hogy 50 évre tervezték őket, de a tudomány 1990-es állása szerint 100 évig is állni fognak. (Azóta már úgy gondoljuk, sokkal tovább is.) A továbbiakban szó esik az értéktartó, 25-30 évenkénti gépészeti, állagmegóvási felújítások szükségességéről, valamint hogy lenne lehetőség értéknövelő felújításra is - itt két-háromszintes erkélyes, előkertes panelházak képei villannak egymás után -, de erre természetesen senkinek nincs pénze. De dr. Pálfi megvigasztal mindenkit, mikor azt mondja: "Az iparosított lakásépítésről lemondani nem lehet, de vannak az iparosított panelos lakásépítési módnak olyan megoldásai, melyekkel környezetbarát, emberközelű, emberközpontú épületek építhetőek". - és itt feltűnik a képen a

már említett káposztásmegyéri lakótelep. Majd ezzel a mondattal zárul a bejátszás: "De idén semmilyen lakás nem készül állami pénzből, se szép, se ronda."

Magyarországon 2001-ben indult el az úgynevezett Panelprogram (hivatalos nevén iparosított technológiával épült lakóépületek energia-megtakarítást eredményező korszerűsítésének, felújításának támogatása). 2008-tól a program az Új Magyarország Lakás Felújítási Program részeként működött tovább, majd 2011-től az Új Széchenyi Terv 'Zöld Beruházási Rendszer' nevű alprogramja vette át. 2011-ben gazdasági okokból a program során először hosszabb időre felfüggesztették a felújítások támogatását. Idén, 2015 januárjától újabb átszervezés révén már nem csak a panelházak, hanem kisebb társasházak is pályázhatnak energetikai felújításra.

Ezen felújítások során, bár időnként önkormányzati keretből, a panelházak közötti közterekkel is foglalkoztak, a legnagyobb százalékban "csak" a házak külső hőszigetelése, színezése, később a nyílászárók és gépészeti rendszerek cseréje történt meg. Vannak kiemelkedő felújítások a sorban, például a dunaújvárosi Solanova projekt, mely keretében EU-s finanszírozás mellett a Német Passzívház Intézet szakmai együttműködése mellett passzívház szintű energetikai felújítást sikerült véghezvinni; vagy az óbudai Faluház, a Havanna lakótelep, vagy éppen Tata panelházai, ahol neves építészek készítettek színdinamikai terveket a házak külső színezéséhez. De mindezek nem, vagy csak szinte elhanyagolható mértékű változást, fejlődést hoztak építészeti, esztétikai, a szűken vett közterület vagy éppen a városépítészeti szempontokból.

Az, hogy a most panel lakótelepeken élőknek milyen rehabilitációs igénye van az eddigi felmérések alapján, azt az Otthonosság pontban már említettem. Mind közül a legegységesebb igény az energetikai felújítás, hisz így olcsóbb lesz a lakhatás. Ez érthető. Az is, hogy mint egyetlen lakás tulajdonosai, valamint mert nem is ismerik a külföldi példákat, álmukban sem gondolnának ilyen nagyléptékű átalakításokra egy-egy ház szintjén, még inkább lakótelep vagy városrész léptékében. Erről az oldalról, szerintem, szinte lehetetlen megközelíteni a dolgot.

A másik oldal főleg az állam és kisebb mértékben az önkormányzatok szintje. Róluk nincs információ, de képtelen vagyok elhinni, hogy ők ne tudjanak a lehetőségekről. Az, hogy a nyugati példákkal szemben a magyarországi helyzet, hogy magántulajdonban vannak a lakások, elsősorban természetesen lehetetlennek tűnő akadályt képez. De vajon csak erről, illetve a szegényebb anyagi háttérrel van-e szó, vagy a felsőbb körökben egyszerűen úgy gondolják, hogy jók ezek a lakótelepek, ahogy vannak, főleg mostanában, színesen.

Mi lesz veled PANEL Magyarországon? - 02

A panel lakótelepek problematikájára, illetve egyáltalán arra, hogy van-e az energetikán túl probléma ezekkel a házakkal, lakótelepekkel először a szakmának kellene választ adni, és ha van, felhívni a figyelmet. A legfontosabb eldönteni, hogy van-e probléma? Abban úgy gondolom, minden építész egyet érthet, hogy gépészetileg, energetikailag elavultak ezek a házak, valamint, hogy a felépülésük óta

megszaporodott autó-mennyiséget már nem képesek kezelni a lakótelepek parkolói. Bár ez utóbbi szinte nem igaz, mert az autók elférnek, az más kérdés, hogy lassan mindenhol állnak.

Szóval ezeken túl van-e városépítészeti (az egykor perifériákon épült lakótelepeket ma már körbenőtték a városok, a kettő viszonya?), esztétikai (majd' minden nagyvárosunk városképét befolyásoló tényező a panelház) vagy maga a lakótelep beépítésével (definiáltabban, jobban használható utcák, terek, parkok, funkciók, melyek felszámolhatnák a senki földje zöldfelületeket)probléma; tényleg hiányoznak-e a közösségi terek a házakból, kell-e fejleszteni a lakótereket a mai kor elvárásai szerint (étkező, minél több lakáshoz erkély, tetőterasz), vagy mindezt csak néhány építész akarja ráerőltetni ezekre a házakra, telepekre?

A választ keresve, hogy van-e tényleges probléma vagy más megközelítésben feladat, és ha igen, milyen válaszok adhatók, kapcsolatban két friss hallgatói munkát szeretnék említeni.

Balla Regina, BME-s építészhallgató a 2014-es őszi félévben 'Horizontális hézag' címen adott be munkát a TDK Település Kutatási szekciójában. A dolgozat a panelos lakóházak földszintjeivel, azok tipizálásával foglalkozik, és úgy gondolja, a panel lakótelepek megújításának fontos lépése lenne a földszintek, ahol a ház és a közterület találkozik, átgondolása.

A másik munka, melyre nagyobb rálátásom volt, a győri Széchenyi István Egyetem Épülettervezési Tanszékének két féléves, 2014 tavasz-ősz, Komplex tervezési tantárgya, melynek keretében a hallgatóknak két tatabányai panel lakótelep (Bánhida, Újváros) rehabilitálásával kellett foglalkozni. A diákok többszöri terepmunka, valamint szociológus és demográfus segítségével próbálták megkérdezni és megérteni az ott lakókat, valamint a lakótelepek életét, adottságait. Elnézve a pénzügyileg megvalósíthatóság kérdéséről, valamint attól, hogy magántulajdonban lévő lakásokról van szó, nagyot szabadott, kellett álmodni. Lakótelep szélén épített többszintes parkoló-lemezek, új sétányok, földszinti szolgáltatások, közösségi mosoda és konyha, a lakásokat bővítő új terek, ... A második félévet záró prezentációra január 8-án Tatabányán a polgármester, a főépítész és önkormányzati képviselők előtt került sor. Az eredmény: lehetőséget látnak arra, hogy mindegyik lakótelepen elindítsák egy-egy négyszintes (ez a legkisebb) lakóház, az energetikai felújításánál jóval drasztikusabb módon történő rehabilitálásának ügyét. De csak egyet. Ahogy mondták, kell egy mintaprojekt, hogy az emberek élőben lássák a lehetőségeket. Talán végre elkezdődik valami.

Bibliográfia

Szakirodalom 01 - könyv, tanulmánykötet (nyomtatott)

A városépítészet átfogó irodalma:

- Meggyesi Tamás: A 20. század urbanisztikájának útvesztői (Terc, Budapest, 2005)
- Jan Gehl: Élhető város (Terc, Budapest, 2014)

A telepszerű lakásépítés átfogó irodalma:

- Körner Zsuzsa, Nagy Márta: Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig (Terc, Budapest, 2006)

Kísérleti lakótelep-építés a panel-lakótelepek előtt:

- Branczik Márta, Keller Márkus: Korszerű lakások, az óbudai kísérlet, 1960 (Terc, Budapest, 2011)

A lakótelepekről, panel-lakótelepekről:

- György Péter, ifj. Durkó Zsolt: Utánzatok városa - Budapest (Cserépfalvi, Budapest, 1993)
- Ferkai András: Lakótelepek (Budapest, 2005)
- Egedy Tamás (szerk.): városrehabilitáció és társadalom (MTA - Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2005)
 - Egedy Tamás: A lakótelep-rehabilitáció helyzete hazánkban
 - Csizmady Adrienne: A paneles lakótelepek jövője
- Csizmady Adrienne: A lakóteleptől a lakóparkig (Új Mandátum, Budapest, 2008)
- N. Kovács Tímea (szerk.): Lakótelepek, A modernitás laboratóriumai (Kijárat, Budapest, 2008)
 - Kerékgyártó Béla: "A lehető legtöbb ember lehető legnagyobb fokú boldogsága"? *A lakótelep építészeti és városépítészeti eszméinek és modelljeinek kiformalódása az 1920-as években*
 - Frazon Zsófia: Urbán álom, urbán valóság - a panel falak etnográfiai megközelítése
 - Tóth Eszter Zsófia: "Az volt a jelszó, hogy hány cukorral kéri a feketét. A gyesez csajok csinálták." *A gyesez lévő nők mindennapjai a lakótelepeken az 1980-as években*
 - Varga Balázs: Emberek a városban. *Sztálinváros építésének mítosza a Kiskrajcár című filmben*
 - Gelencsér Gábor: Panelkapcsolatok. *A lakótelep-motívum a magyar filmben*
- Axel Halling, N. Kovács Tímea, Lidia Tirri: A legmodernebb lakótelep. Élettörténetek a pécsi Uránvárosból (Kijárat, Budapest, 2008)

- Csanádi Gábor, Csizmady Adrienne, Kocsis János Balázs, Kőszeghy Lea, Tomy Kyra : Város, Tervező, Társadalom (Sík, Budapest, 2010)
 - Csizmady Adrienne: A lakótelep
 - Csizmady Adrienne: Fel és leértékelődő területek

Szakirodalom 02 - internetes cikk, digitálisan elérhető tanulmányok, digitálisan elérhető előadások

A lakótelepekről, panel-lakótelepekről:

- Somlyódy Nóra: raumlabor berlin: Kolorado Neustadt - Perspektívák Halle-Neustadt számára (2005, <http://epiteszforum.hu/raumlabor-berlin-kolorado-neustadt-perspektivak-halle-neustadt-szamara>)
- Tihanyi Dominika: A lipcsei "Post Housing Landscapes" Workshop (2005, <http://epiteszforum.hu/a-lipcsei-post-housing-landscapes-workshop>)
- Novák Ágnes: Újpalota - Zöldváros, az élhető város és a fenntartható városfejlesztés építész szemmel (Budapest, 2004)
- Novák Ágnes: Fenntarthatóság vagy bontás? Megtarthatóak-e a magyarországi lakótelepek? (az előadás elhangzott 2007. október 8-án a BME - Urbanisztikai tanszék Paneles lakótelepek fenntarthatósága tematikus félévének keretében)
- Novák Ágnes: Panelfelújítás vagy lakótelep-rehabilitáció? (Technika, 2008)
- Novák Ágnes: Mi lesz veled, lakótelep? - Leinefelde-Worbis szociális városrehabilitációja (2011, <http://epiteszforum.hu/mi-lesz-veled-lakotelep>)

(Szép)irodalom

- Sumonyi Zoltán: Panel-halom (Magvető, 1981, Budapest)
- Sumonyi Zoltán: Panelhalmok (Magyar Könyv klub, 2003, Budapest)

Film

Lakótelep-film (a lakótelepek kialakulásával, építésével kapcsolatban)

- Keleti Márton: Kiskrajcár (vígjáték, 1953)
- Keleti Márton: Hattyúdal (dráma, 1963)

Lakásfilm (lakáshiányról, lakásszerzésről, panel lakhatásról)

- Herskó János: Két emelet boldogság (vígjáték, 1960)
- Gothár Péter: Ajándék ez a nap (dráma, 1979)
- Tarr Béla: Családi tűzfészek (dráma, 1979)

- Tarr Béla: Panelkapcsolat (játékfilm, 1982)

Panel lakótelep - lakásfilm

- Bacsó Péter: Forró vizet a kopaszra (szatíra, 1972)
- Szomjas György: Falfúró (szatíra, 1985)
- Kocsis Ágnes: Friss levegő (dráma, 2006)

Egyéb (ha csak röviden is, de meghatározó élmény a lakótelepi lét, lakhatás)

- Hajdu Szabolcs: Fehér tenyér (dráma, 2005)
- Jirí Menzel: Én kis falum (csehszlovák vígjáték, 1985)